

ԱՌԱՆՑ ԴԱԻԱՆԱՆՔԻ

Ժամանակակից վէպ Հէնրիկ Սենկեիշի

ՄԱՍՆ ԵՐՐՈՐԴ

(Շարունակութիւն¹⁾)

30 տւիտի.

Երկու շաբաթ կը լինի, ինչ յիշատակարանիս երեսը չեմ նայել: Կրօնիցիւ հետ դործով Վիեննա գնացինք, յետոյ նա էլի երեք օր մնաց Գաշտէյնում, իսկ դրանից յետոյ գլուխս այնպէս սաստիկ ցաւում էր, որ անկարող էի գրիչ ձեռք վեր առնել: Պանի Յելինայի բժշկութիւնը վերջացել է սրանից մօտ երկու շաբաթ առաջ, բայց մենք դեռ մնում ենք այստեղ, որովհետեւ ներքեւում՝ դաշտավայրում այրող շրջեր են անում: Կրօնիցիւ գնալը մեծ թեթեւութիւն պատճառեց ինձ, պանի Յելինային (եթէ նա պանի Յելինայի փեսան չլինէր, վերջինս նրան տանել չէր կարող), հօրաքրոջս և գուցէ և Անելկային: Անելկան չի կարողանում նրան ներել, որ նա ինձ խառնեց իւր գործերի մէջ, իսկ Կրօնիցիւն, որ ամենեւին չի գուշակում, թէ իմ ու իւր կնոջ մէջ, բացի սովորական ազգականական յարաբերութիւններից, կարող է և մի ուրիշ բան լինել, իւր փոխառութիւնը գաղտնիք չի պահում: Դժար է ասել, թէ

¹⁾ Տես «Մուրճ» 1892 թ. №№ 1—12, 1893 թ. № 1, 2, 6 և 7—8.

որքան զգւելի է այս փոխառութիւնը Անեկիայի համար, բայց այդ ուղղակի Կրոմիցկու երեսին ասել նա չէր համարձակում Կրոմիցկին դրանից յետոյ էլ կարող էր թողնել նրան հօրաքրոջս մօտ, իսկ այդ կը ջնջէր Անեկիայի սրտից մոլորութեան վերջին նշոյլը, որով նա ինքն իրան խաբում է։ Մէկ-մէկ մոգովս անցնում է, որ թէ Անեկան և թէ պանի Յելինան առանց իրար լոյս ընկնելու, նրան մի մազաչափ անգամ չեն հաւատում Գլուխովը ծախելուց յետոյ, և իրանց սրտի խորքում նրան աւելի վատ են համարում, քան նա իրօք է։ Իմ կարծիքով նախ և առաջ Կրոմիցկին իւր հոգով ու սրտով մի տեսակ նորելով է չոր ու ցամաք բնաւորութեամբ, որ անընդունակ է նուրբ բաներ հասկանալու։ Նրա հոգին զուրկ է բոլորովին մեծահոգութիւնից ու դիւրազգացութիւնից, բայց բառիս սովորական հասարակօրէն ընդունւած նշանակութեամբ նա այնուամենայնիւ կարգին մարդ է։ Այդ բանում նրան օգնում է բնածին պեղանտութիւնը, որ նրա մէջ տարօրինակ կերպով միացած է դրամական նեւրոզի հետ, իսկ նրա նեւրոզը ոչ այլ ինչ է, եթէ ոչ խանդարւած երեակայութիւն, որ այդ ձևն է ընդունել նրա մէջ։

Ընդհանրապէս ասած նա ինձ այն աստիճան անտանելի ու ատելի է իւր մոնոկով, շիւ աչքերով, երկար ոտներով և դեղին ու անմազ երեսով, որ զարմանում եմ, թէ ինչպէս եմ կարողանում նրա մասին օրելալու կերպով դատել։

Եթէ նա իւր բոլոր ունեցած-չունեցածը չկորցնի, իմ փողերս էլ չեն կորչի։ Բայց չեմ ծածկում, որ աւելի կը գերադասելի, որ նա կորցնէր թէ փող, թէ խելք, թէ կեանք և միանգամ ընդ միշտ չքանար։

Ես հիւանդ եմ Անեկային վերջին օրերը սակաւ եմ տեսնում։ Ինձ վերեւում պահողը մասամբ գլխացաւս էր, մասամբ էլ դիտմամբ չէի ուզում նրան պատահեմ, որ նրան զգացնել տամ, թէ ինչքան բարկացած եմ իրա վրայ ու վիրաւորւած իրանից։ Իսկ այդ ինձ վրայ արժան չէր նստում, որովհետեւ նա իմ աչքերիս համար նոյնքան անհրաժեշտ է, որքան ցերեկայ լոյսը։ Արդէն գրել եմ, որ չնայելով իւր անյողզողք բնաւորութեան, նա երկչոտ է։ Նա ուղղակի չի կարողանում տանել, երբ մէկը իւր վրայ բարկանում է, վախենում է այդ բանից և աշխատում է շահել բարկացողի սիրտը։

Այդ ժամանակ նա քաղցրանում ու հեղանում է ու այնպէս է նայում մարդու աչքերին, ինչպէս պատժից վախեցող երեխայ:

Այդ ինձ միշտ սաստիկ յուզել է, բայց միևնույն ժամանակ և մեծ բաւականութիւն պատճառել. ինքս ինձ խաբում էի այն ենթադրութեամբ, որ հէնց որ գիրկս բաց անեմ, նա խփոյն կընկնի գիրկս և գլուխը կը խոնարհեցնի կրծքիս թէկուզ նրա համար, որ մեղմացնի բարկութիւնս: Ձեմ կարողանում թողնել այդ մոլորութիւնները, և թէև գիտեմ, որ ապագան նրանց անշուշտ ցիր ու ցան կանի, էլի սրտիս խորքում մնում է մի յոյս, որ երբ մենք հաշուենք, դրանից մի բան դուրս կը գայ,—նա ինձ որ և է զիջում կանի ու աւելի կը մօտենայ ինձ: Միւս կողմից այդ փոխադարձ անբաւականութեան մէջ տեսնում եմ Անեկայի կարծես թէ մի տեսակ ակամայ խոստովանութիւնը, թէ ես իրաւունք ունեմ իրան սիրելու: Եթէ նա ընդունում է սիրուց յառաջացած վիրաւորանքը, ուրեմն պէտք է ընդունի և նոյն ինքը սէրը: Ասենք այդ իրաւունքները անըմբռնելի են, ինչպէս երազ, չունեն ոչ մարմին, ոչ արիւն, բայց ես դրանցով եմ պատասխարւում լիակատար անդդալութեան դէմ, դրանցով եմ ապրում:

2 օգոստոսի.

Դարձեալ Կլարայից նամակ ստացայ: Չլինի նա մի բան է կասկածում: Այնքան քնքշութիւն կայ նրա նամակի մէջ, այնքան կարեկցութիւն կայ նրա խօսքերի մէջ, որ կարծես թէ նրան յաջտնի լինի, թէ ինչ աստիճան վատ է դրութիւնս: Չգիտեմ և չեմ էլ ուզում իմանալ, արդեօք սիրում է նա ինձ իբրև քոյր թէ ուրիշ կերպ, բայց զգում եմ, որ նա սիրում է ինձ սաստիկ: Պատասխանեցի նրան այնքան սրտանց, որքան կարող է սրտանց պատասխանել անբախտ մարդը իւր միակ կարեկից բարեկամին նամակ գրելիս: Կլարան ուզում է գալ Բերլին, իսկ ձմեռւայ սկզբին Վարշաւա: Ինձ էլ յորդորում է, որ Բերլին գնամ, գոնէ երկու օրով: Ես չեմ գնայ, որովհետև չեմ կարող անջատուել այն բանից, որ տանջում է ինձ, բայց ուրախ կը լինեմ տեսնել նրան Վարշաւայում:

Անեկայի հետ խօսում ենք միայն ընթացիկ գործերի մասին, որ հօրաքրոջս ու պանի Յելինայի ուշադրութիւնը չդարձնենք մեր

մէջ ծագած սառնութեան վրայ: Երբ միայն ենք լինում, լուում ենք. նկատեցի, որ նա մի քանի անգամ ուզում էր հետո խօսել, բայց երկչոտութիւնից բերանը չէր բացւում, իսկ ես միայն մի խօսք կարող եմ ասել՝ սիրում եմ, բայց այդ խօսքը այնքան թույլ է արտայայտում իմ զգայածը, որ չարժի նրան զործ ածել: Այժմ սէրիս հետ խառնել է և որոշ աստիճան զառնութիւն: Ինչ միշտ մաշում է այն միտքը, որ Աստուած նրան նեղ սիրտ է տւել և հէնց այդ է նրա անշողղողը լինելու բուն պատճառը: Այսօր աւելի հանգիստ եմ մտածում ամեն բանի մասին և էլի գալիս եմ այն համոզման, որ Անելկան դէպի ինձ պէտք է զգալիս լինի մի բան, որ բաղկացած է շնորհակալութիւնից, անցեալի չիղողութիւնից. բայց այդ զգացմունքի մէջ չկայ գործունեաց ոյժ, նա ոչ մի վճռողական բան չի կարող անել, անկարող է անգամ խոստովանել իւր դոյութիւնը: Այդ զգացմունքը շունի յարդանք դէպի ինքը, ինքն իրան չարիք է համարում, ինքն իրանից ամաշում է, ծածկւում է, և իմ զգացմունքի համեմատութեամբ երևում է իբրև մանանեխի մի հատիկ Ալպեան լեռների դիմաց, որ այժմ շրջապատում են մեզ: Անելկայից կարելի է սպասել, որ նա աւելի շուտ ամեն բան կանի սահմանափակելու քան թէ զարգացնելու համար այդ զգացմունքը: Ես ոչ սպասում եմ նրանից մի բան ստանալու և ոչ էլ յոյս ունեմ թէ կը ստանամ, և ինչքան անտանելի է դարձնում դրութեան այդ համոզումը:

4 օգոստոսի,

Մի ժամանակ սրտիս խորքում յոյս էի տածում, որ Անելկան մարդու վրայ ունեցած զայրույթի ազդեցութեան տակ կը դաչ ինձ մօտ ու կասի. «Դու իմ փոխարէն վճարել ես... ահա ես:» Նոր յուսախաբութիւն: Կարելի է այդպէս վարէին տաք-գլուխ կանայք, որ անւած են Ֆրանսիական ռոմաններով, այդպէս կը վարէր անշուշտ ամեն կին, որ գաղտնի ցանկութիւն ունի ընկնելու սիրեկանի դիրկը և միայն յարմար առիթի է սպասում: Չէ, Անելկան այդ բանը չի անի. մինչդեռ ես անել եմ կեղծ դրամաների ընթերցանութեամբ, դրամաների, որոնք կատարւում են այն կանանց սրտում, որոնք ոտից մինչև գլուխ լիքն են իրանց պատիւը քամուն տալու ցան-

կութեամբ: Անեկալին կարող էր իմ դիրկը զցել միայն սիրում, բայց ոչ շինծու դրաման, ոչ Ֆրագները. ոչ, կեղծ յուզմունքները այդ չեն կարող անել: Անկարելի բանէ, որ այդպէս պատահի:

Մեծ անբախտութիւն է անկեղծ ու խորը ուրիշի կնոջ սիրել, թէկուզ լինի նա ամենահասարակ, ամենաողորմելի մարդու կին, բայց առաքինի կնոջ սիրելուց աւելի մեծ դժբախտութիւն չկայ: Իմ և Անեկալի յարաբերութիւնների մէջ կայ մի բան, որի մասին ես երբէք ոչ լսել եմ և ոչ կարդացել, այդ՝ որ և է ելքի, որ և է վախճանի անհնարութիւնն է: Որ և է վախճանը—լինի նա աղէտալի վախճան թէ մարդկային իղձերի պսակումն—էլի մի բան է, իսկ այժմ մի սարսափելի կախարդած շրջան է միայն: Եթէ նա մնայ այնպէս, ինչպէս որ է, իսկ ես չդադարեմ նրան սիրելուց, դրա հետևանքը կը լինի միայն տանջանք և տանջանք—և ուրիշ ոչինչ: Իսկ ես յուսահատ կերպով համոզւած եմ, որ նա մինչև վերջը կը տանի—ես էլ նոյնպէս:

Նրա համար, եթէ չիրաւի նա փոքր սրտի տէր է, այդ ծանր չի լինի: Շատ անգամ եմ շօշուկ զէն զցել վրայիցս այդ լուծը, բայց չեմ կարողանում: Շատ անգամ եմ ինձ ու ինձ կրկնել, թէ այդ հարկաւոր է, շատ անգամ եմ ճիգ գործ դրել, ինչպէս խեղդող մարդը գործ է դնում ազատւելու համար, շատ անգամ է ինձ թուցել, թէ հասել եմ մի հետևանքի, բայց բաւական է եղել նրան լուսամուտից տեսնեմ, աչքերովս ընդգրկեմ, որ այնպէս յուզումն զգամ, որից իսկոյն զգացմունքիս ամբողջ անտեսանելի խորութիւնը բացւում է աչքերիս առաջ, ինչպէս որ զիշերը որոտի ժամանակ կայծակը պատառոտում է խաւարը:

Օ՛հ, ինչ մեծ տանջանք է, երբ մարդ գործ է ունենում սառը ու անողորմ առաքինութեան հետ, ինչպէս օրէնքի տառը:

Բայց էթէ Անեկան բոլորովին անսիրտ լինէր, ես էլի կը սիրէի նրան, ինչպէս կը սիրէի իմ մին ու ճար երեսպալին, եթէ նա հրէշ լինէր անգամ:

Այդպիսի դէպքերում մարդ աւելի է զութ ունենում և աւելի է տանջւում:

5 օգոստոսի.

Ինչ անպէտք ու ողորմելի չափս է խելքը, երբ հարկէ լինում նրանով չափել կամ շատ մեծ, կամ հանճարեղ և կամ ահուելի բաներ: Խելքը, որ այնքան լաւ ծառայում է կեանքի սովորական պայմաններում, այդ ժամանակ Պոլոնիոսի պէս ծերացած միմօս է դառնում: Ինձ թւում է, որ շինական բարոյագիտութիւնը հաւասար կերպով չի կարող ծառայել իբրեւ չափս բարձր զգացմունքների համար: Տեսնել այդպիսի բացառիկ, այդպիսի անհուն զգացմունքի մէջ, ինչպէս որ իմս է, միայն այս ինչ ու այն ինչ յօդաժների խախտումն և ուրիշ ոչինչ, չտեսնել, որ այդ մի ոյժ է, մի մասը այն մեծ ոյժի, որ բարձր է բոլոր մանր-մունք պատահականներից, այն աստուածային, ստեղծագործող ու անեղբ ոյժի, որի վրայ է հիմնւած ամեն բան, ինչ որ գոյութիւն ունի, չտեսնել այդ բոլորը՝ մի տեսակ կուրութեան ու ոչնչութեան նշան է... Աւանդ, Անելկան հէնց այդ աչքով է կարողանում նայել իմ սերիս վրայ: Կարծում եմ, որ նա երեւի ինքն իրան մոռածելիս կը լինի, թէ ինչ կուզի լինի, ես դրահամար պէտք է իրան չարդեմ, մինչդեռ Աստծուն յայտնի է, որ այս նրահամար չեմասում, որ դործը ինձ է վերաբերում, այլ դործի վրայ ամենաօբյեկտիւ կերպով նայելուց յետոյ էլ, ստիպւած եմ լինում ի բաց վանել ինձնից դէպի Անելկան զգացած արհամարհանքս ու սրտիս խորքում ասել նրան. «Մի ուրիշ չափս վերցրո՛ւ, - ունեցածդ քեզ վայել չէ:» Ես նրան կը չարգէի ու կը պատուէի հարիւր անգամ աւելի, եթէ որ նա կարողանար ուրիշ աչքով նայել եթէ ոչ մեր չարաբերութեան, զոնէ ընդհանրապէս սիրոյ վրայ:

6 օգոստոսի.

Սակայն Գաշտէշնը լաւ վերականգնում է մարդու: Այսօր նկատեցի, որ այստեղ, լեռնային օդում, Անելկայի երեսի գոյնը կարմրել ու այրել է և նա առողջ է երևում: Այդ զարմանալի է, մանաւանդ որ նա էլ քիչ հոգսեր ու նեղութիւններ չի քաշել: Մարդու հեռունեցած անհամաձայնութիւնը նրան մաշում էր. նա իւր պատուին չէր կարողանում կերցնել, որ մարդը ինձ դրամական գործերի մէջ խառնեց. իմ սէրը նոյնպէս խանգարում է նրա հոգու ներդաշնակութիւնը ու վրդովում է նրա խաղաղութիւնը: Չնայելով այդ բո-

լորին, նրա քնքուշիկ երեսը փալլում է առողջութեամբ և թշերը վարդ են կտրել: Յիշում եմ, ինչպէս ամառուայ սկզբին իմ աչքերիս առաջ նա հալ ու մաշ էր լինում, յիշում եմ, ինչպէս մազերս փշաքաղում էին, երբ մտածում էի, որ նրա առողջութիւնը, գուցէ և կեանքը վտանգի մէջ է, այժմ զոնէ այդ երկիւղը անցել պլրծել է: Եթէ ես իմանայի, որ ապագայում նա աւելի քիչ կը ցաւի ինձ վրայ, աւելի քիչ ուշադրութեան կառնի թէ ինձ ու թէ իմ զգացմունքը, բայց դրա փոխարէն առողջ կը լինի, այն ժամանակ կասէի նրան. «Թող ինձ բանի տեղ չդի, Թող չխղճայ ինձ, միայն թէ ինքը առողջ լինի»: Անկեղծ սէրը բաղկացած է ինչպէս երջանիկ լինելու փափաղից, նոցնպէս և ցաւակցութիւնից, հոգացողութիւնից ու ջերմ սրտակցութիւնից:

Երէկ Անեկան հագել էր իւր աղջիկ ժամանակայ շորերից մէկը. ես այդ նկատեցի, և մեր ամբողջ անցիւղը կենդանի կերպով պատկերացաւ աչքերիս առաջ: Միայն Աստծուն է յայտնի, թէ ինչ էր զգում սիրտս:

7 օգոստոսի.

Հօրաբերոյս բարկութիւնը Անեկայի վրայ վաղուց անցել է: Նա Անեկային այնքան սիրում է, որ իմ մահից յետոյ էլ կեանքի մէջ մի կապւելու բան կունենայ, եթէ Անեկան նրա մօտ մնայ: Այսօր նա շատ դուրդ էր անում, որ Անեկայի սիրտը սկի չի բացւում, մինչև վերջը տանը նստած է և այստեղ ոչինչ չի տեսել, բացի Վիլլիբրադից Հոֆգաշտէյն տանող ճանապարհից:

Եթէ ոտներումս ոյժ լինէր, — ասաց հօրաքոյրս, — ես քեզ ամեն տեղ կը տանէի ման կածէի, բայց այդ քո մարդի պարտականութիւնն էր քեզ այստեղի շրջակայքը ցոյց տալ, — առանց այն էլ նա առաււտից մինչև երեկոյ այստեղից այնտեղ էր վազվզում:

Անեկան սկսեց հաւատացնել, որ տանն էլ շատ լաւ է և որ ինքը կարիք չի զգում ուրիշ տեղ գնալու: Այդ որ լսեցի, ասացի անտարբեր տոնով.

Ես ոչ մի դործ չունեմ, միշտ մանկւմ դալիս, այնպէս որ կարող եմ Անեկային ամեն տեղ տանել ման ածել և զոնէ մօտերքումս ինչքան հեռաքրքիր բան կայ՝ ցոյց տալ:

Մի քիչ անցնելուց յետոյ աւելացրի աւելի ևս անտարբեր կերպով.

— Դրանում սովորութեան դէմ ոչինչ չեմ տեսնում: Հանքային ջրերում մինչև անգամ ծանօթները միմեանց հետ ամեն տեղ գնում են, ուր մնաց ազգականները:

Անելկան ոչինչ չպատասխանեց, բայց պառաւ արկինները երկուսն էլ ասածիս հաւանեցին, մանաւանդ որ խկապէս ասածս ճշմարտութեան դէմ չէր:

Վաղը մենք պէտք է միասին Շրէկբրիւկէ գնանք:

8 օգոստոսի.

Մեր մէջ դաշնադրութիւնը հաստատուած է և աչսօրւանից մեզ համար նոր կեանք պէտք է սկսի: Այդ բոլորը այն ձեւը չունի, ինչպէս ես էի երեակաչում, բայց իմ ապագան պէտք է ամփոփւի նրա մէջ: Աչսօրւանից ամեն բան կը լինի պարզ ու որոշ: Նոր ոչինչ չի լինի, յոյս պնել ոչ մի բանի վրայ չեմ կարող, բայց դրա փոխարէն և անապատան մարդու գրութեան մէջ չեմ լինի:

9 օգոստոսի.

Շրէկ երեկոյեան մօտ մենք Շրէկբրիւկէումն էինք:

Պառաւ արկինները քիչ տեղ հետներս եկան, բայց ջրվէժը որ անցանք, նրանք իսկոյն նստեցին նստարանի վրայ և մենք երկուսով առաջ գնացինք: Ինձ թւում է երկուսս էլ զգում էինք, որ մեր մէջ կարեւոր խօսակցութիւն պէտք է տեղի ունենայ: Ես մէկ ուղում էի Անելկային մի քանի գեղեցիկ տեղեր ցոյց տալ, ասել նրանց անունները, բայց հազիւ միայն: Շարէկի անունն ասացի. այդպէս խօսքը կտուրը գցելը և լռելը այն բանի մասին, որ քարի պէս ծնշում էր մեր սիրտը, ինձ այնքան օտարոտի և անհեթեթ երեաց, որ ես լռեցի: Մենք կարող էինք միայն մեր մասին խօսել կամ լռել: Եւ մենք երկար ժամանակ դնում էինք լուռ, որ պէտք է ասած ինձ շատ ձեռնառու էր: Այդ ժամանակ որքան կարող էի ուշքս հաւաքեցի և զսպեցի այն նեարդային յուզումը, որ տիրում է մարդուս կեանքի մէջ նշանաւոր րոպէներէից առաջ, և որքան կարող էի աշխատեցի ստանասիրտ լինել: Սառնասրտութիւնս դոնէ այնքան տեղն եկաւ,

որ վճռեցի խօսել սէրիս մասին և այնպէս հանդիստ, այնպէս բնական կերպով, ինչպէս բոլորին յայտնի ու բոլորից ընդունւած մի բանի մասին: Փորձն ինձ սովորեցրել է, որ տղամարդը կանանց հետ ունեցած յարաբերութեանը ինչ տոն ուզենայ կը տայ: Իսկ կնոջ վրայ ոչինչ այնպէս չի ազդում, ինչպէս խօսալու տոնը: Եթէ տղամարդը իւր խոստովանութիւնը այնպէս է անում, որ կարծես թէ դրանից չետոյ պէտք է ամբողջ աշխարհը փուլ գայ, այսինքն յուզւած, վախվիսելով ու այն համոզմունքով, թէ մի չտեսնւած ու չը լսւած գործ է կատարում, այն ժամանակ նոյն երկիւղն ու համոզմունքը հաղորդւում են նաև կնոջը: Հակառակ դէպքում լինում են և հակառակ հետևանքներ.— խոստովանութիւնը կորցնում է իւր բոլոր ոյժն ու նշանակութիւնը, բաց աւելի հեշտ է ընդունւում և աւելի քիչ դիմադրութեան հանդիպում: Ասենք ես արդէն խոստովանել եմ նրան իմ սէրս, իսկ այժմ պէտք է միայն աշխատէի այնպէս անել, որ Անեկայի հոգին չխրանի սիրոյ անունը լսելիս: Եթէ բանն այնպէս վերջանայ, ինչպէս մինչև այժմ է վերջացել, այնժամանակ որ և է խօսակցութիւն մեր մէջ անկարելի կը դառնայ, իսկ խօսել հարկաւոր է, անհրաժեշտ է, որ գոնէ մի կերպ մեր յարաբերութիւնները պարզենք: Այդ բոլորը ինկատի ունենալով, ասացի որքան կարողէի հանգիստ կերպով.

— Գու կարելի է քեզ հաշիւ չես տալիս, Անեկա, որքան ինձ բարկացրել ես դու քո այստեղից գնալու դիտաւորութեամբ: Շատ լու գիտեմ, որ քո բերած բոլոր պատճառաբանութիւնները այդ բանում ոչ մի դեր չեն խաղում և որ դրա գլխաւոր պատճառը ես չեմ: Մի բան ես միայն մոռացել եմ, թէ ինչ կը լինի իմ օրը, երբ դու մօտս չլինես: Այդ իսկի ինկատի չես առել: Գիտես, քո գնալը սիրտս այնպէս չէր ցաւացնի, ինչպէս այն միտքը, որ ես եղած-չեղած՝ քեզ համար մի և նոյն է: Կարելի է ասես թէ իմ լաւ ուզելով էիր այդպէս անում, որ ինձ բժշկած լինես: Այ, թող ինձ հանգիստ: Ինձ այդ ձևով մի բժշկիր, որովհետև քո դեղը ինձ աւելի մեծաւ կը պատճառի, քան թէ կարծում ես:

Մի վայրկեան Անեկայի թշերի վրայ երևացին կարմիր բծեր: Ակներև է խօսքերս նրա սրտի ամենազգալուն լարերին դիպան: Զգիտեմ, ինչ կը պատասխանէր այդ բոլորին, եթէ չպատահէր մի դէպք, որ ան-

անկալ կերպով խանդարեց նրա մտքի ընթացքը, ձանապարհի մօտ բարձր խոտի միջից յանկարծ երևաց մի ապուշ, որոնցից այնքան շատ կալ Գաշտէջին շրջակայքում, ահագին գլխով, լսվերով ծածկւած վզով, գաղանական հայեացքով, և մատները շարժելով սկսեց ողորմութիւն խնդրել։ Նա այնպէս յանկարծ դուրս պրծաւ առաջներս, որ Անելկան վախից ձչաց։ Մինչև որ նա ուշքը ժողովեց ու սև փող փնտռեց (ինձ մօտ փող չկար), անցաւ մի քանի րոպէ։ Այդ ժամանակամիջոցում իմ խօսքերի արած տպաւորութիւնը այնքան թուլացաւ, որ երբ մենք վերջապէս այդտեղից հեռացանք, նա մի րոպէաչափ լռելուց յետոյ պատասխանեց ինձ տրտում, բայց քաղցր կերպով.

— Դու շատ անդամ ես դէպի ինձ անարդար եղել, բայց այս անգամայ պէս ոչ երբէք։ Դու կարծում ես ինձ համար շատ հեշտ է այդ բոլորը տանել, որ ես սիրաւ չունեմ. իսկ իմ դրութիւնը ամենեւին, ամենեւին աւելի լաւ է, քան թէ քոնը...

Այս խօսքի վրայ նրա ձայնը կտրւեց, իսկ իմ երակը կատաղի ոյժով սկսեց բաբախել։ Թւում էր թէ մի վերջին ճիգ էլ որ զործ դնեմ— նրա բերնից խլած կը լինեմ անկեղծ խոստովանութիւնը։

— Աղաչում, պաղատում եմ քեզ յանուն այն ամենի, ինչ որ թանգ է քեզ համար,— գոչեցի ես,— ասա ինչո՞ւմ է բանը։

— Նրանում, որ եթէ ես անբախտ եմ, թող ինձ զոնէ անաբառ միամտ Լէոն, աչքիս լոյս, աղաչում եմ քեզ, խղճա՛ ինձ։ Դու չգիտես, որքան ես անբախտ եմ։ Նս քեզ համար պատրաստ եմ ամեն բան զոհել, բացի պատւիցս։ Մի պահանջիր, որ փրկութեանս այդ վերջին շիւղին էլ քեզ տամ... այդ չի կարելի, անհնար է զոհել։ Ս'հ, Լէոն ջան...

Եւ նա ձեռքերը խաչած, դողդողալով ու արտասուելից աչքերով նայում էր երեսիս։ Զգիտեմ, եթէ այդ րոպէին նրան սեղմէի կրծքիս, գուցէ նա յետոյ ամօթից ու վշտից մեռնէր, բայց այժմ ոյժ էր ունենալ դիմադրելու։

Բայց ես վարւեցի այնպիսի մարդու պէս, որին սէրը ստիպում է իրան զոհել,— մոռացալ ինձ և միայն նրան էի տեսնում։ Եւ ես իսկոյն և եթ նրա ոտների տակ շարտեցի թէ սէրս թէ եսականութիւնս։ Այդ ինչքան ինձ համար աւելի ծանր էր նրա հետ համեմատած։ Երբ սիրած չկիւնը պաշտպանւում է սրտի խոր-

քից բղիտող արտասուքով, որ քամւում է անկեղծ դաւից,—նա անշաղթելի է լինում: Ես բռնեցի Անեկայի ձեռքը, համբուրեցի ականածութեամբ ու հիացմամբ և ասացի.

—Այլ լինի այնպէս, ինչպէս սիրող ուզում է, երբեւում եմ սիրովս, որ ճշմարիտ եմ ասում:

Երկուսս էլ ուրիշ ոչինչ չկարողացանք խօսել: Ճիշտն ասած այդ լուսնին ինքս իմ աչքին երևում էի համ աւելի լաւ, համ աւելի ազնիւ, քան երբ և իցէ եղել եմ: Ես ինձ զգում էի այն մարդու պէս, որ ծանր հիւանդութեան ճգնաժամը քաշելուց յետոյ զգում է սաստիկ թուլութիւն, բայց միևնոյն ժամանակ և մեծ ուրախութիւն, որ վերադառնում է դէպի կեանքը: Քիչ ժամանակ անցնելուց յետոյ ես խօսեցի, և խօսեցի հանգիստ ու մեղմ կերպով, ոչ միայն իբրև սիրող մարդ, այլ և ինչպէս ամենամօտ բարեկամ, որ ամենից առաջ ի նկատի ունի իւր սրտին մօտ էակի բախտաւորութիւնը:

—Ի՞նչ և ուզում դնալ քեզ անծանօթ ծանապարհով,—ասացի ես,—ես էլ ջանք չեմ անի քեզ քո ծանապարհից շեղելու: Քո շնորհիւ ես էլ եմ փոխւել, և այն տանջանքները, որոնց միջով անցայ, վերածնել են ինձ: Քո շնորհիւ հասկացայ, որ այլ է ցանկանալը և այլ՝ սիրելը: Անք խոստանում, որ կը դադարեմ քեզ սիրելուց, որովհետև չեմ կարող, և հաւասարապէս խաբած կը լինէի թէ քեզ, թէ ինձ, եթէ այդպիսի խոստումն անէի: Քո մէջն է իմ ամբողջ կեանքը: Ասում եմ այս առանց ամենաշնչին յափշտակութեան, այլ իբրև մի մարդ, որ կարողանում է նայել իւր ներսը և լաւ գիտէ, թէ ինչն է ճշմարիտ և ինչը՝ մոլորութիւն: Բայց ես կը փրկեմ քեզ այնպէս, ինչպէս եթէ դու մեռած լինէիր և ես սիրելիս լինէի քո հոգին: Համաձայն ես դրան, Անեկա ջան, Այդ մի անասելի տխուր սէր է, բայց հրեշտակային սէր է: Դու կարող ես ընդունել այդ սէրը և ինձ սիրել նոյն սիրով: Երբեւում եմ, որ կը փրկեմ քեզ այդ սիրով, և այդ երդումը ինձ համար նոյնքան սուրբ է, որքան սուրբ կը լինէր, եթէ ես սեղանի առաջ անէի: Ես երբեք ուրիշ կնոջ վրայ չեմ պսակւի, կապրեմ միայն քեզ համար և իմ հոգիս քննը կը լինի: Դու էլ ինձ սիրի այնպէս, ինչպէս թէ ես մեռած լինեմ: Քեզանից աւելի ոչինչ չեմ խնդրում, բայց այդ

ինձ մի՛ մերժի, որովհետև զբանում ոչ մի մեղք չկայ։ Եթէ կասկածում ես, կուգես խոստովանութեան ժամանակ հարցրո՛ւ։ Դու հօկարդացե՛լ ես Դանտու Յիշմում ես, որ նա էլ պատկաճ էր, սակայն սիրում էր Բէատրիչէին նոյնպիսի սիրով, ինչպիսի սէր ես եմ քեզանից պահանջում։ Նա բացարձակ յայտնում էր իւր սէրը, և չնայելով դրան, եկեղեցին նրա պօէման համարեա սուրբ է ընդունում։ Եթէ քո հոգու մէջ կայ նոյնպիսի զգացում դէպի ինձ, այն ժամանակ տե՛ր ինձ քո ձեռքը և թող այսուհետև մեր մէջ թաղաւորի յաւիտենական համաձայնութիւն ու խաղաղութիւն։

Անեկան մի քիչ լուռ մնաց ու ուեց ինձ իւր ձեռքը։

—Այդպիսի բարեկամական զգացում, — ասաց նա, — ես միշտ գործել եմ դէպի քեզ և բոլոր հոգովս ու սրտովս խոստանում եմ քեզ նոյնը։

«Բարեկամական զգացում» խօսքը սիրտս շատ վատ ծակեց։ Այդ ինձ համար շատ քիչ էր, քիչ էր և այդ բոլորի համար։ Բայց ձայն չհանեցի։ «Սէր» խօսքը նրան դեռ վախեցնում է, — մտածեցի ես, — նա պէտք է սովորի դրան։ Ասե՛ք բանը էութիւնն է և ոչ անունը. չարժի մի խօսքի համար խանգարել այն համաձայնութիւնն ու բախտաւորութիւնը, որ մենք վերջապէս ձեռք բերեցինք հաղար ու մի տարաձայնութիւնների, դառնութիւնների ու տանջանքների միջից։ Աւանց այն էլ մենք երկուսս շատ ենք տանջւած. երկուսիս համար էլ այնքան անհրաժեշտ է հանգստութիւնը, որ արժի նրա համար թէկուզ մի բան էլ զոհած լինել։

Այդ սուերը անհետացաւ այն մաքի լոյսից, թէ Անեկան ինձ է պատկանում, իմ հաւատարիմ հոգեւոր կիներ է։ Ասուած գիտէ, թէ ինչ կը տայի, որ կարողանայի նրանից ուղղակի հարցնել՝ «իմն ես արդեօք» և ստանալի նրանից դրական պատասխան։ Եւ ես կը հարցնէի նրանից օրը հարիւր անգամ և երբէք չէի կշտանայ նրա պատասխաններից, բայց այդ բոլորին վախենում էի նրան խրտենեմ։ Ես որ ամեն բան հասկանում եմ, չպէտք է հասկանայի նոյնպէս, որ կան խօսքեր, որոնք թէև արտայայտում են կատարւած և ընդունւած իրողութիւնը, բայց մեծ դժւարութեամբ են դուրս գալիս կնոջ բերանից, այն էլ այնպիսի կնոջ, ինչպէս Անեկան է։ Զէ որ նրա բոլոր ասածը խոստովանութիւն էր, որ

նա համաձայնեց, որ մեր հոգիները պատկանեն միմեանց,—էլ ինչ եւմ ուզում աւելի:

Հասանք մինչև Շրէկբրիւկէ ու տուն վերադարձանք: ձանապարհին մենք մեր նոր դրութեան մէջ մեզ այնպէս էինք զգում, ինչպէս մարդ զգում է իրան նոր բնակարանի մէջ, և փորձ էինք անում ընտելանալ մեր նոր դրութեանը: Այդ չէր կարելի առանց որոշ ջանքերի, որոնք որոշ չափով կաշկանդում էին մեր ազատութիւնը: Բայց ինձ այդ էլ միթիթարութիւն էր պատճառում, ինձ շարունակ թւում էր, որ այդպէս է լինում պսակից յետոյ առաջին ժամերին, երբ նորապսակները զգում են իրանց յաւիտեանս կապւած, բայց դեռ չեն ընտելացել միմեանց: Սակայն ես շատ խօսեցի Անեկայի հետ մեր երկուսիս մասին, բացատրում էի նրան, որքան սուրբ ու անարատ է այնպիսի կապակցութիւնը, ինչպէս որ մերը պէտք է լինի, աշխատում էի ներշնչել նրա մէջ հաւատ ու սրտի անդորրութիւն: Նա լսում էր ինձ սլացմաւ երեսով և համարեա ամեն րոպէ իւր նազելի աչքերը դարձնում էր դէպի ինձ: Եղանակի պարզութիւնը համապատասխանում էր մեր հոգիների պարզութեանը: Արեգակը արդէն մայր էր մտել, Ալպերը ըստ սովորականին շառագունել էին և նրանցից ընկած շողքը լուսաւորում էր Անեկայի երեսը:

Կուռս տւեցի Անեկային, և մենք գնացինք միմեանց կողքից: Յանկարծ նկատեցի, որ նա քայլերը դանդաղեցնում է, կարծես վախենում է առաջ գնալ, գոյնը գցել է գաճի պէս: Այդ տւեց մի րոպէաչափ, բայց ես սաստիկ վախեցայ ու սկսեցի հարց ու փորձ անել, թէ ի՞նչ է պատահել:

Անեկան առաջ չէր ուզում ասել, բայց երբ շատ ստիպեցի, խոստովանեց, որ յանկարծ միտն եկաւ այն ողորմելի ապուշը և մի րոպէ հաւատացած էր, որ նա որտեղից որ է դարձեալ մի տեղից դուրս կը պրծնի:

—Ինքս էլ չգիտեմ ինչու.—ասաց նա,—բայց նա ինձ վրայ սարսափելի տպաւորութիւն գործեց... ամաչում եմ խոստովանել, որ այդքան յիմար նեարդեր ունեմ: Ձեմ կարողանում մոռանալ նրան և ոչ մի կերպ չէի ցանկանայ մէկ էլ նրան պատահել:

Ես նրան հանգստացնում էի, ասում էի, որ իմ մօտ նրան ոչ

վտանգ չի կարող սպառնալ: Նա իւր կամքին հակառակ անհանգիստ կերպով ճանապարհի այս ու այն կողմն էր նայում, բայց շուտով մեր խօսակցութիւնը ջնջեց նրա սրտից այդ զգուշի տպաւորութիւնը: Երբ մենք մօտենում էինք ջրվէժներին, արդէն մթնել էր, բայց զարմանալի տաք երեկոյ էր: Շորաուբինգերի առաջ հրապարակի վրայ ահագին բազմութիւն լսում էր թափառաշրջիկ նւագածուհիներին: Զգիտեմ ինչու, այդ լեռնային կիրճը այդ օր ինձ վրայ Խալիլայի տպաւորութիւնն էր զործում: Յիշեցի ինչպէս երբեմն Հռոմում գիշերները ման էի գալիս Մոնտէ-Պինչեում և երազում էի այն բախտաւոր օրւայ մասին, երբ Անեկան էլ կողքիցս ման կը կայ: Այժմ զգում էի, ինչպէս նրա կուռք յենւում է իմ կռան վրայ, զգում էի նրա հոգին իմ հոգու կողքին: Մենք ներս մտանք մեր ամարանոցի դարպասից հանգիստ սրտով, մեղմ ու անխռով ուրախութեամբ լի հոգով:

10 օգոստոսի.

Այսօր ախրող օրը մտածում էի Անեկայի խօսքերի մասին, որ նա ասաց ինձ ճանապարհին՝ Երէկբրիւկէ գնալիս: Առանձնապէս սրտիս վրայ շատ խորը ազդեց նրա մի բացականչութիւնը, որ դուրս թռաւ նրա բերանից թէ՛ «Ի՞նչ չգիտես, ես որքան անբախտ եմ: Որքան խորը վիշտ կար այդ աղաղակի մէջ, ինչպէս ակամայ խոստովանութիւն էր զգացւում, որ նա իւր մարդուն չի սիրում, չի կարող սիրել և որ վերջապէս հակառակ իւր կամքին ու գործ դրած բոլոր ջանքերին նրա սիրտը պատկանում է ինձ: Եթէ այդ ձիշտ է, կը նշանակի նա նոյնքան անբախտ էր, որքան և ես: Ասում եմ ձերս, որովհետեւ այլ ևս անբախտ չէ: Այժմ նա կարող է ինքն իրան ասել՝ ճեւ նրան հաւատարիմ կը լինեմ ու անարատ կը մնամ, իսկ մնացածը թողնել Աստու անօրէնութեանը:

11 օգոստոսի.

Մտածեցի, որ չիրաւի իրաւունք չունէի պահանջել Անեկայից ու սպասել, որ նա ինձ համար ամեն բան զոհի: Սուտ է, թէ սիրոյ համար զոհում են ամեն բան: Եթէ օրինակի համար իմ ու Կրօմիցիու մէջ ընդհարում լինէր և Անեկան յանուն մեր սիրոյ ինձ-

նից պահանջէր, որ ծնկալոք նրանից ներողութիւն խնդրեմ, ես այդ չէի անիւ Անմիտ ու Ֆանտաստիկական բան է ենթադրածս, բայց դրա մասին միտք անելիս անգամ արիւնը գլուխս է խփում: Զէ, Անելկա, ճշմարիտ է ասածդ, կան բաներ, որ ոչ ոք չի կարող ու իրաւունք չունի զօհել յանուն սիրոյ:

12 օգոստոսի.

Այս առաւօտ գնացել էինք Վինդիշդրեօցհօհէ: Ոտքով մինչև այնտեղ երեք քառորդ ժամաց ճանապարհ է, այդ պատճառով ձի վարձեցի Անելկայի համար և տանում էի ձիուն սանձիցը բռնած: Գնալիս մի ձեռքս դրել էի ձիու բաշին, այնպէս որ կուռս քսւում էր Անելկայի շորին: Զիու վրայ բարձրանալիս Անելկան յենեց ուսիս վրայ և իմ մէջ մի ակնթարթում յարութիւն առաւ: Հին մարդը: Նրան իմ մէջ ոչնչացրած լինելու համար պէտք է սպանեմ մարմինս, մարդ չլինեմ, այլ միայն հոգի: Ես պարտաւորւել եմ իմ կրքերս ու խանդերս կապած պահել—և կը պահեմ, բայց յանձն չեմ առել ամենեին չունենալ, ինչպէս չէի կարող յանձն առնել ամենեին շունչ չբաշել: Եթէ ես Անելկայի ձեռքի կաշեւուց աւելի չցնցէի, քան մի փայտի կտորի կաշեւուց, այդ նշան կը լինէր, որ նրան չեմ սիրում, և այն ժամանակ ոչ մի պարտաւորութիւն հարկաւոր չէր լինի: Անելկային որ ասում էի, թէ նրա ազդեցութեան շնորհիւ ես վերածնել իմ, սուտ չէի ուղղում ասել, բայց պարզ չորոշեցի այն, ինչ որ կատարւել էր մէջս: Իրօք՝ ես միայն ինքս ինձ զսպեցի: Ես հրաժարւեցի լիակատար բախտաւորութիւնից, որ զոնէ կէսը ստանամ: Ես գերադասում եմ տիրանալ Անելկային զոնէ այդ ձեռք, քան ամենեին չտիրանալ, և կարծում եմ, որ ով գիտէ, թէ ինչ է նշանակում սիրել կնոջ, նա հեշտ կը հասկանայ ինձ: Եթէ կրքերը, ինչպէս ասում են բանաստեղծները, կարելի է համեմատել շների հետ, ես այդ շներին կապել եմ և սովամահ կանեմ, բայց իմ ոյժից վեր է արգելել նրանց, որ չօրնան ու չթափահարեն իրանց շղթաները:

Լաւ գիտեմ, թէ ինչ եմ խոստացել, և կը պահեմ խոստումս, որովհետև պարտական եմ պահելու: Անելկայի անյողողողութիւնը իմ բարի կամ չար կամքի արտայայտութեանը ամենեին տեղ չի

Թողնում Ինձ համար լաւ սանձ է և իմ երկիւղը, որ քիչ առաջ առաժն էլ յանկարծ ձեռքիցս չխլեն: Այժմ մինչև անգամ չափազանցնում եմ իմ զգուշութիւնը, որ չխրոնոցենեմ այն թաշունին, որ ինձ համար «հոգեկան սէր» անունն է կրում, իսկ Անեկայի համար բարեկամական զգաղում է կուլում: Յիշում եմ նրա այդ խօսքը, որ, ինչպէս փոքրիկ փշի ծակոց, սկզբում ցաւ չի պատճառում, իսկ յետոյ սկսում է մրմնջալ: Այդ խօսքը իմ աչքին առաջ աննշան բան էր երևում, իսկ այժմ տեսնում եմ, որ առաջուց մտածւած և լաւ կշռւած է եղել: Ի՞նչ տարօրինակ է կանանց այն յատկութիւնը, որ նրանք վախենում են ամեն բան կռել ըստ իւր էութեան: Ես հօ պարզ ասացի Անեկային, թէ ինչ եմ խնդրում իրանից, նա նոյնպէս պարզ հասկացաւ, բայց այդ զգացումը բարեկամութիւն անւանեց, կարծես թէ այդ դէպքում պատասպարել էր ուզում թէ ինձանից, թէ իրանից և թէ Աստածանից:

Միւս կողմից ճիշտ է և այն, որ իրականութիւնից այդ աստիճան կարւած մի զգացման ինչ անուն ասես կարելի է տալ: Որքան վիշտ ու դառնութիւն կա այդ մտքի մէջ: Այդ նախազգուշութիւնը յատուկ է անպայման կերպով անարատ կանանց և անկասկած շառաջանում է նրանց աստիճան ամօթխածութիւնից, բայց միևնոյն ժամանակ նոյն այդ ամօթխածութիւնը թոյլ չի տալիս նրանց մեծահոգի լինելու: Ես կարող էի դալ Անեկայի մօտ ու ասել. — «Ինչ ուզում է լինի, ես քեզ համար հրաժարել եմ իմ էութեանս կէսից, իսկ դու ինձ համար ամեն խօսք չափում կշռում ես, մի՞թէ այդ խիղճ է: Եւ սրտիս խորքում նրան այդ ասում եմ նախատական ձայնով: Սէրը դժւար է հասկանալ առանց մեծահոգութեան, առանց ցանկութեան մի որ և է բան զոհել սիրած էակի համար:

Այսօր Վենդիկը ցրեց հեծէի վրայ մենք խօսում էինք, ինչպէս երկու մօտ ու սրտակից մարդիկ, բայց իսկ և իսկ այդպէս կարող էին խօսել և երկու մօտ ազգականներ: Եթէ մեր զբօսանքն անէինք Շրէկերիւկէում կապած պայմանից առաջ, ես կը փորձէի Անեկայի ձեռքերը, ոտքերը համբուրել, գէթ մի բոպէ նրան իմ գիրկն առնել, բայց այժմ գնում էի հանգիստ, աչքս նրա աչքերից չէի հեռացնում, ինչպէս ամեն մի խիստ արտայայտութիւնից վախեցող

մարդ: Մինչև անգամ աւելին կասեմ, համարեա ոչինչ չէի խօսում մեր հողեկան սիրոյ մասին: Մասամբ ինձ զիտմամբ էի զսպում, մտածելով որ այդ ձևով աւելի կը հաստատեմ նրա հաւատոր դէպի ինձ: Բայց այդպէս լուռ՝ աչքերովս ասում էի նրան. «Դու չես սխալւի իմ վերաբերմամբ, — աւելի լաւ է ես չեմ օգուտի ինձ տւած բոլոր իրաւունքներից, քան կը խախտեմ մեր պայմանագրութիւնը»:

Բայց էլի մարդ իրան մի քիչ վիրաւորւած է զգում, եթէ նրա զոհը լնդունում են նոյն սիրով ու պատրաստականութեամբ, ինչ սիրով ու պատրաստականութեամբ նա անում է իւր զոհը: Այդ ժամանակ մարդ ակամայ սրտի մէջ ասում է սիրելի էակին. «Մի թողնի որ քեզ գերազանցեն»:

Եւ ես ասում էի այդ, բայց իզուր:

Ի՞նչ դուրս կը գայ դրանից: Բացի յուսախաբութիւնից ուրիշ ոչինչ: Կարծում էի պայմանը կապւելուց յետոյ ես այդ պայմանի սահմաններում ազատ կը լինեմ, ինչպէս թռչուն, կը կարողանամ առաւօտից մինչև երեկոյ կրկնել չսիրում եմ խօսքը և առաւօտից մինչև երեկոյ կը լսեմ նոյնը, որ ինձ վարձատրած կը լինեմ բոլոր տանջանքներիս ու երկար ժամանակ կրած անկեղծ նեղութիւններիս համար, որ կը լինեմ մի տեսակ թագաւոր իմ թագաւորութեան մէջ. իսկ այժմ գործերը այնպէս են դառնում, որ իմ սահմաններս գնալով աւելի նեղանում են, իսկ սրտիս մէջ ծագում է կասկած, որ այս հարցովն է արտայայտւում՝ «ինչ է շահածդ»:

Բայց ես աշխատում եմ հեռացնել սրտիցս այդ կասկածը: Չէ, ես էլի մի բան ձեռք եմ բերել: Չեռք եմ բերել իրաւունք զմայլել նրա բախտաւոր ու փայլուն երեսով, նրա ժպիտով, ձեռք եմ բերել այն, որ նրա պայծառ աչքերը համարձակ կարողեն իմ աչքերիս նայել: Եթէ մինչև այժմ նեղւածք ու անյարմարութիւն եմ զգում այդ նոր բնակարանիս մէջ, դրա պատճառն այն է, որ չեմ կարողանում ինչպէս հարկն է ապրել նրա մէջ:

Ի վերջոյ առաջ ես բոլորովին անսպաստան էի, և եթէ պարզ չեմ տեսնում իմ ձեռք բերածը, զոնէ շատ լաւ գիտեմ, որ ոչինչ չէի կարող կորցնել: Այդ ոչ մի ժամանակ չպէտք է մոռանամ:

14 օգոստոսի.

Հօրաքոյրս սկսում է խօսք զցել տուն վերադառնալու մասին: Սր օրի վրայ նա Պլոշովը աւելի է կարօտում: Հարցրեցի Անեկային, ուրախ կը լինի որ վերադառնայ: Ասաց այո... և իմ սիրտս էլ ուզեց շուտով այստեղից դնալ: Առաջ ես միշտ տարօրինակ ու անբացատրելի յայտեր էի դնում տեղափոխութեան վրայ: Այժմ ոչ մի բանի վրայ յոյս չեմ դնում, բայց այնքան քաղցր յիշողութիւններ են կապւած Պլոշովի հետ, որ ուրախութեամբ նորից կը տեսնեմ նրան:

16 օգոստոսի

Օրերս սկսում են միատեսակ ընթանալ: Մտածում ու հանգստանում եմ: Մտածումներս յաճախ տխուր են լինում, երբեմն և դառը, բայց հոգիս այն աստիճան տանջւած է արդէն, որ ես զւարճութիւն եմ զգում այդ թէկուզ պայմանական հանգստութիւնից: Դրա շնորհիւ այժմ զգում եմ, որքան աւելի լաւ եմ հիմա առաջւայ համեմատութեամբ: Այժմ ես ու Անեկան շատ ժամանակ ենք անցնում միասին, կարդում ենք ու խօսում ենք կարդացածի մասին: Ինչ որ ասում եմ, բոլորը ծառայում է սիրոյ որոշմանը, սիրոյ զարգացմանը, բոլորը սէրին է վերաբերում: Բայց զարմանալի բան է, նկատեցի, որ ես երբէք սիրոյ մասին ուղղակի չեմ խօսում, կանանց երկիւղը՝ ամեն բանի իւր անունը տալ՝ ինձ էլ է հաղորդւել: Բացատրել թէ ինչ է դրա պատճառը, ես չեմ կարող, բայց այդ բարկութիւնս բերում է, երբեմն մինչև անգամ աստիկ է բերում և միեւնոյն ժամանակ ինձ ուրախութիւն է պատճառում, որովհետեւ տեսնում եմ, որ Անեկան զոհ է դրանից, որ զլիսաւորն է — զգում եմ, որ նա սիրում է ինձ դրա համար: Մեր հոգեկան կապը աւելի ամրացած լինելու համար սկսեցի նրա հետ իմ մասին խօսել. մտածում էի որ մեր պայմանից յետոյ նրանից ոչ մի գաղանիք տէտք է չունենամ: Լսում էի միայն այնպիսի բաների մասին, որ նրա սրտի ու մտքի անարատութեան կարող էին անսխալ լինել, բայց փորձ էի անում ծանօթացնել նրան իմ ներքին դրամայի հետ, որ յառաջանում է սկստօրիականութիւնից և կենսական որ և է նեցուկ չունենալուց: Նրան պարզ ասացի, որ

աշխարհիս մէջ ինձ համար ոչինչ չի փնացել, բացի նրա հոգուց, նկարագրեցի, ինչ են անցել զլիսովս նրա մարդու գնալուց յետոյ, ինչ փոփոխութիւնների ու ցնցումների միջով է անցել սիրտս ու հոգիս Պրոշով վերադառնալու օրից սկսած. մանաւանդ մեծ սիրով էի նկարագրում նրա համար, որ պատմութեանս ձեռով նրան խսկապէս խոստովանութիւն էի անում, և այդ բոլորը մի բան էր միայն նշանակում.— քեզ սիրում եմ ու սիրել եմ միշտ աշխարհիս երեսին ամեն բանից առաւել: Նրան խաբում էր խոստովանութեան ձեռը, նա լսում էր խոստովանութիւնս այնպէս, կարծես խօսքս ուրիշի մասին լինէր և ոչ իւր մասին, լսում էր յուզւած, կարեկցաբար և գուցէ և անդիտակցաբար զւարճութիւն զգալով: Տեսնում էի, ինչպէս քանի-քանի անգամ նրա աչքերը արտասուքով լցւեցին, ինչպէս ալեկոծւում էր նրա կուրծքը, ինչպէս նրա հոգու ամբողջ էութիւնը գրկարաց ձգտում էր դէպի ինձ, կարծես ուզում էր ինձ ասել՝ լարի մօտս, դու էլ իրաւունք ունես բախտաւորութեան մի մասնիկ ունենալու: Եւ ես պատասխանում էի արտասուից աչքերով. «Ինքս քեզ ոչինչ չեմ ասում, և յոյսս միայն քո մեծահոգութեան վրայ է»:

Խոստովանութիւններս մէկ էլ նրա համար էի անում, որ այդ մեր մէջ սովորութիւն դարձնեմ և Անկէպի մէջ այն հասկացողութիւնը հաստատեմ, որ մեր մէջ հէնց այդպէս էլ պէտք է լինի Ուզում էի նրան ստիպել, որ նա էլ որոշ չափով փոխարէնը ինձ նոյնը հասողանի, պատմի այդ նոյն ժամանակ իւր զլիսին եկածը ու սրտի զգացածը. բայց նպատակիս չհասաւ: Փորձեցի հարց ու փորձ անել, բայց խօսքերը նրա բերնից այնպիսի դժւարութեամբ էին դուրս գալիս, որ հարց ու փորձս դադարեցրի: Անկեղծ լինելու համար նա պէտք է պարզէր, թէ ինչ էր զգում դէպի ինձ և ինչպէս էին նրա յարաբերութիւնները դէպի մարդը: Ես էլ հէնց այդ էի ուզում ասել տալ նրան, բայց այդ թոյլ չէին տալիս առաջինը ամօթխածութիւնը, երկրորդը՝ նրա հասկացողութիւնը ամուսնական պարտաւորութիւնների մասին: Այդ բոլորը շատ լաւ եմ հասկանում, բայց մի անախորժ զգացումից չեմ կարողանում ազատւել: Իմ պետիմիզմը ինձ ասում է. բոլոր ծախսերը միմիայն քո վրայ են ընկում, դու տալիս ես ամեն ինչ, իսկ փոխարէնը չես ստա-

նում համարեա ոչինչ. դու ինքդ քեզ խաբում ես, թէ նրա հոգին քեզ է պատկանում, մինչդեռ այդ հոգու զոները քեզ համար փակ են մնում, ուրեմն էլ ինչի տէր ես:

Ընդունում եմ, որ այդ ձայնի արած նկատողութիւնը իրաւացի է, և յոյս միայն ապագայի վրայ է:

17 օգոստոսի.

Յաճախ միտս են գալիս Միցկիւիչի այս խօսքերը՝ «աւաղ, ես միայն փրկութեան կէսը տեսայ»: Բայց եթէ այդ կէս փրկութեան մէջ չլինէին և այն պահասները, որ նրա մէջ նկատուում են, սիրտս դարձեալ էր հանգստանայ: Հանգստութիւնը հնարաւոր կը լինէր միայն այն դէպքում, երբ ես եղածից աւելի ոչինչ չուզեցայի, այսինքն դադարէի սիրելուց: Գնալով աւելի և աւելի յաճախ են պատահում անզգացութեան բուլէներ, երբ ինձ և ինձ կրկնում եմ, թէ նոր կախարդած շրջանի մէջ եմ ընկել: Ծշմարիտ է, որ իմ անասնի տանջանքներս մի քիչ մեղմացել են: Բայց ցաւը միայն քչացել է և ոչ բոլորովին անցել: Երբ ծարաւից պապական ծարարը անապատում ջրի տեղ բերանը քար է լեցնում, այդ չի չափեցնում նրա ծարաւը, այլ միայն խաբում է նրան: Հարց է արդեօք ես էլ ինձ չեմ խաբում: Իմ մէջ դարձեալ երկու մարդ կայ՝ հանդիսատես ու դերակատար, դարձեալ առաջինը քննադատում է երկրորդին և յաճախ ծիծաղում նրա վրայ: Սկեսպտիկ Պլոշովսկին, այն Պլոշովսկին, որը հաստատու և աներկբայ կերպով չի հաւատում հոգու զոյութեանը և որը սիրահարած է Անելկայի հոգու վրայ, — աչքիս ծիծաղելի է երևում: Ի՞նչ բան են մեր յարաբերութիւնները: Երբեմն նայում եմ նրանց վրայ, իբրև լոկ իմ հիւանդոտ տաք-գլխութեան արտադրութեան վրայ: Հիմա որ անկասկած նման եմ այն թուռնին, որ մի թել քարշ է տալիս գետնի երեսին: Ես ընդարմացրել եմ իմ էութեանս կէսը, ապրում եմ կէս կեանքով և հրամայում եմ ինձ սիրել միայն կէս սիրով: Չ՛ուր հիաման:

Փափագելը բաժանել սէրից նոյնքան անհնար է, որքան մոռ-ծելը բաժանել զոյութիւնից: Ես միայն իբրև մարդ կարող եմ մոռծել և իբրև մարդ սիրել: Մինչև անգամ կրօնական զգացումը, բոլոր զգացումներից ամենախղճալականը, արտայտւում է խօսք-

րով, ծնրադրութեամբ ու սրբազան առարկաները համբուրելով, իսկ ես ուզում էի, որ սէրը դէպի կինը զուրկ լինի բոլորովին արտա-
յայտութիւնից, կտրւած լինի երկրից և երկրի վրայ զոյութիւն
ունենալ գերերկրային ձևով:

Ի՞նչ է սէրը—փափագ ու ձգտումն: Ի՞նչ էի ուզում խել աէ-
րից—փափագ ու ձգտումն: Այդ նոյնն էր, որ դաջի Անելկայի մօտ
ու ասէի. չորովհետև քեզ աշխարհի երեսին ամեն բանից աւելի
եմ սիրում, խոստանում եմ, որ քեզ չեմ սիրի:

Այդ բլրի մէջ մի ահագին սխալ կայ: Ես յիշաւի նմանում
էի անապատի մէջ մոլորածի, ուրեմն ինչ զարմանալի բան կայ, որ
աչքիս միրաժներ են երևում:

18 օգոստոսի

Երէկ ինձ տանջում ու մաշում էին զանազան մտքեր: Քունս
չէր տանում, և որպէսզի ինձ շատ չզրգռեմ, թողեցի պեսսիմիզմի
խորքերը խորասուզելու, սկսեցի մտածել Անելկայի մասին ու պատ-
կերացնել նրան աչքերիս առաջ: Այդ ինձ միշտ թեթևութիւն է
պատճառում: Լարւած երևակայութիւնս պատկերացնում էր Անել-
կային աչքերիս առաջ բոլորովին կենդանի կերպով, այնպէս որ քիչ
էր մնում հետը խօսեմ: Յիշեցի այն պարահանդէսը, երբ առաջին
անգամ սեսայ նրան մեծ աղջկայ հագուստով: Յիշողութեանս մէջ
այնպէս վառ կերպով նկարեց այդ նազելի պատկերը, որ կարծես
այդ երէկ լինէր: Յիշում էի նրա մանուշակազարդ սպիտակ շորը,
մերկ ուսերը, նրա թէև փոքրիկ, բայց դարձանային առաւօտի թարմ
երեսը, որ մի հատիկ էր յոնքերի համարձակ դժագրութեամբ, ար-
տեանունքների չափից դուրս երկարութեամբ և ազումազի առա-
տութեամբ, որ ծածկում էր նրա թշերը: Կարծես դեռ լսում եմ
նրա հարցը՝ «ինձ չե՞ս ճանաչում, Լէօն»: Այն ժամանակ ես գրեցի,
որ նրա երեսը ազդում է ինձ վրայ այնպէս, ինչպէս երաժշտու-
թիւնը, որ փոխարկւած է մարդկային դիմագծերի: Նրա մէջ միա-
ժամանակ կար թէ օրիորդական հրապոյր և թէ կանացի գրաւ-
չութիւն: Ո՛կ մի ժամանակ և ոչ մի կին ինձ այդպէս սաստիկ չէր
զրաւել դէպի ինքը, և պէտք էր Լաուրայի պէս մի Յիրցեա, որ
թոյլ տայի ձեռքիցս խլէին իմ սրտիս հաւանածին, համարեա իմ
նշանածին:

Ոչ դժ աշխարհիս երեսին ինձնից լաւ չի հասկանում, որ չքո կախարդանքը ծանրանում է ինձ վրայ։ Խօսքերը միայն բանաստեղծական ցնորք չեն, այլ և դառն իրականութիւն։ Անեկիւյի կախարդանքը ծանրանում է ինձ վրայ։ Ես միայն սիրահարած չեմ նրա վրայ, միայն փափագ չեմ զոգում նրան տիրանալ, այլ և աստափիկ սիրում եմ նրան։ Նա աւելի քան իրականացնում է այն իդէալը, որ ես ունեմ կանացի հրապոյրի ու գրաւչութեան մասին, նա ինձ ձգում է դէպի ինքը այնպիսի մի անբացատրելի ոյժով, ինչպէս մազնիթը ձգում երկաթը։ Այլապէս չի էլ կարող լինել։— Է որ այդ նոյն Անեկան է, նա ամենեւին չի փոխւել։ Նոյն օրիորդական դէմքն է կանացի գրաւչութեան հետ միասին, նոյն հայեացքն է, նոյն արտեանունքները, նոյն յոնքերը, բերանը, նոյն դեղանի իրանի։ Այժմ այդ բոլորի վրայ աւելացել է և մի նոր հրապոյր— կօրցրած դրախտի հրապոյր։

Բայց ինչ մեծ անդունդ կայ մեր առաջւայ և հիմակւայ յարաբերութիւնների մէջ։ Երբ մտաբերում եմ առաջւայ Անեկային, որը սպասում էր ինչպէս փրկութեան, որ զամ իրան ասեմ՝ չիմս եղիր, — համարեա հաւատովս չի դալիս, որ այդպիսի ժամանակ երբ և իցէ եղել է։ Այդ մտածելիս զգում եմ՝ այն, ինչ որ զգում է սնանկացած մեծատունը, որ իւր ճոխութեան օրերում փողը աջ ու ձախ էր շարտում, իւր առատաձեւութեամբ աշխարհ էր զարմացնում, իսկ այժմ ստիպւած է ողորմութեամբ ապրել։

Գիշերը, երբ մտածում էի Անեկայի մասին և հոգուս հայեացքը բեւեռել էի նրա վրայ, շանկարծ միտս եկաւ, որ ես նրակենդանագիրը չունեմ, և իսկոյն բուռն ցանկութիւն զգացի ունենալ նրա պատկերը։ Երկու ձեռքով պինդ բռնեցի այդ մօքից, և նա ինձ այնքան ուրախացրեց, որ քունս անմիջապէս փախաւ։ Ընս քեզ կունենամ,—ասում էի ես,—կը կարողանամ դալ քո մօտ, համբուրել քո ձեռքերը, ոտքերը, և դու ինձ չես հեռացնի քեզնից։ Եւ սկսեցի մտածել թէ, այդ ինչպէս իրագործեմ։ Հօ էի կարող դալ Անեկայի մօտ ու ասել. «Թոյլ տուր պատկերդ նկարեն, գինը ես կը վճարեմ», բայց հօրաքորջս միջոցով միշտ ինչ ուզում էի, ասում էի, և կարող էի նրան սովորեցնել, որ նա ցանկութիւն չալտնի Անեկայի կենդանագիրն ունենալու։ Պշտովում մեր գերդաստանի

կենդանագիրներն մի մեծ պատկերադարան կայ, որ հօրաքրոջս պարծանքն է, իսկ իմ խաչտառակութիւնը (որովհետեւ կենդանագիրներէց մի քանիսը խաչտառակ բան են),— և հօրաքրոյս ամեն կերպ աշխատում է պատկերադարանը լրացնել: Ինկատի ունենալով, որ նա Անեկլային սաստիկ սիրում է, հաւատացած էի, որ նա կը հիանայ, հէնց որ խօսք բաց անեմ Անեկլայի պատկերի մասին: Գործի յաջողութեան համար բաւական էր մի հինգ րոպէ հետը խօսելի: Դրանում ամենեւին կասկած չունէի, և մտածում էի միայն, թէ կենդանագրի նկարելը ումը պատուիրենք: Ախտոս, որ, ինչ անում եմ, յաւաւ տիկիները չեն համոզւում Պարիզ դնալ, ուր ուզածիս պէս կարող էի ընտրութիւն անել Բոննատի ճիշտ ու օբյեկտիւ նկարելու, Կարոլիւս Դիւրանի վրձինի համարձակութեան և Շատլէնի գողտրիկութեան մէջ: Աչքերս խփած երեւակայում էի, ինչպէս նրանցից իւրաքանչիւրը այդ գործը գլուխ կը բերէր, բայց ինչ օգուտ մտածել այն բանի մասին, որ չի կարելի իրագործել: Գուշակում էի, որ հօրաքրոյս կը ցանկանայ Անեկլայի պատկերը մի լիհացի նկարիչ նկարի: Վնաս չունի, ոչինչ չունեմ դրա դէմ: Վարշաւայի ու Կրակովի պատկերահանդէսներում մի քանի նկարներ տեսայ, որոնք ոչնչով չեմ չէին մնայ արտասահմանեան նկարներից: Վախենում էի միայն որ գործը շատ չձգձգւի: Բնաւորութեանս մէջը մի իսկը կանացի յատկութիւն կայ.— ինչ որ այսօր ուզում եմ, անպատճառ պէտք է վաղը կատարեն: Եւ որովհետեւ մենք Գերմանիացումն էինք, Միւնխէնին ու Վիէննային մօտ, մըտքիս մէջ սկսեցի ընտրութիւն անել դերմանացի նկարիչների մէջ, և վերջը կանգ առայ երկու անւան վրայ՝ Լեմբախի ու Անջէլիի: Ես տեսել եմ Լեմբախի հիանալի կենդանագիրները (ասենք միմիայն տղամարդկանց), բայց իմ ջիգը բերում է նրա անձնապատմութիւնն ու թեթեւակի նկարելու եղանակը, որը ես, իբրեւ Ֆրանսիական նկարչութեան սիրահար, միայն Ֆրանսիացիներին եմ թող տալիս: Անջէլիի նկարած կանանց դէմքերը ինձ նույնպէս լիովին բաւականութիւն չէին տալիս, բայց և այնպէս չի կարելի չխօստովանել, որ նա շատ քնքոյշ վրձին ունի, որ Անեկլայի պատկերը նկարելու համար միանգամայն անհրաժեշտ է: Մէկ էլ Լեմբախի համար պէտք է ճանապարհներս շեղէինք, իսկ Անջէլին մեր ճանա-

պարհին է, — մի հանդամանք, որի չիշելը ամօթէ այն մարդու համար, որ չի ուզում ֆիլիսոփեր անունը ժառանգելու Բայց այդ ժամանակը ինձ համար նշանակութիւն ունէր։ Մեռածները արագ են զնուծ, — ասում է բանաստեղծը, բայց սիրահարւածները աւելի արագ են զնուծ։ Ի վերջոյ այդ էլ որ չլինէր՝ ես էլի Անջէլին կընտրէի, այդ պատճառով հաստատ վճռեցի, որ նա նկարի Անեկայի պատկերը պարահանդէսի հաղուստով, բայց վճռեցի Անեկային հագցնել տալ նրա մանուշակազարդ սպիտակ շորը։ Ուզում եմ նրան նաչած ժամանակ մոլորեմ ու կարծեմ, թէ դա իմ առաջնայ Անեկան է։ Թող ինձ ոչ մի բան չիշեցնի պանի Կրոմիցկային։ Մէկ էլ այդ հաղուստը ինձ համար թանկ է իբրեւ յիշողութիւն։

Համբերութիւնս չէր տալիս մինչև առաւօտ սպասեմ, — այնպէս սիրոս ուզում էր ժամ առաջ գործի ձեռնարկել։ Սակայն առաջնայ ծրագիրս փոխեցի։ Մտածեցի, որ եթէ նկարելու պատուէրը հօրաքոյրս տայ, նա անպատճառ պէտք է պնդի, որ լեռնային նկարիչ նկարի, այդ պատճառով որոշեցի Անեկայի պատկերը ընծայեմ հօրաքոյրս նրա տօնի օրը, որ հոկտեմբերի վերջերին է ընկնում։ Այդպէս որ լինի, Անեկան էլ դէմ չի լինի։ Պարզ բան է մի օրինակ էլ ինձ համար կը պատուիրեմ։

Համարեա ամբողջ գիշերը քունս չի տարել, բայց չնայելով դրան, այդ գիշերը ամենալաւ գիշերներից մէկն էր ինձ համար, որովհետեւ ամբողջ ժամանակս անց եմ կացրել այդ տեսակ ծրագիրներ կազմելով։ Քունս տարաւ միայն առաւօտեան դէմ ժամը հնգին, բայց ութին արդէն ոտքի վրայ էի։ Գնացի Նրաունբին գէրի մօտ, այնտեղից հեռագրով հարցրեցի Կիւնստէրհաուզի գրասենեակից՝ Վիէննայումն է Անջէլին թէ ոչ, յետոյ վերադարձայ տուն, տեսայ բոլորին թէյ խմելիս և ուղղակի ձեռնարկեցի գործին։

— Անեկա, — ասացի ես, — մեղքս պէտք է քեզ խոստովանեմ։ այս գիշեր քնելու փոխարէն քո վիճակն էի որոշում, և այժմ խնդրում եմ քեզ, հաւանութիւն տաս իմ վճիռներին։

Անեկան վախեցած նայեց ինձ։ Երևի մտածեց թէ խելքս կորցրել եմ կամ թէ դժւածի պէս ուզում եմ ամեն բան խոստովանել պառաւ տիկիներին ներկայութեամբ, բայց իմ երեսը հանդիստ էր, համարեա անտարբեր, և նա հարցրեց.

— Ի՞նչ ես վճռել իմ մասին:

Դարձայ հօրաքրոջս:

— Ես ուզում էի մի սիւրպրիզ անել, բայց տեսնում եմ, որ չեմ կարող ծածուկ պահել, այդ պատճառով ձեզ ուղիղը կասեմ, ինչ ընծայ եմ ուզում պատրաստել ձեր տօնի համար:

Եւ ես ամեն բան մանրամասն պատմեցի: Աւելի լաւ ընծայ հօրաքրոջս համար չէի կարող մտածել (իմ կենսագիրը, և շատ լաւը, նա արդէն ունէր), և նա անշափ շնորհակալ եղաւ ինձնից: Տեսայ, որ Անեկան էլ ուրախացաւ, իսկ իմ ուզածն էլ հէնց այդ էր: Իսկոյն սկսեցինք խորհել, թէ երբ և ով նկարի պատկերը, Անեկան ինչ շոր հագնի, որ լաւ լինի և այլն: Կանայք սաստիկ հեռաքրքրւում են այդ տեսակ բաներով: Բոլոր հարցերի պատասխանը պատրաստ ունէի. բացի այդ տեսնում էի, որ կենդանագրի պատրաստիով կարող էի մի ուրիշ բան էլ ստանալ:

— Այդ քիչ ժամանակ կը լինի, — ասացի ես: Հեռագիրը Անջէլիի մասին արդէն խփած է, ես չեմ կարծում, որ մեր Պոլշով վերադառնալը դրա պատճառով շատ ուշանայ: Բաւական կը լինի, որ Անեկան չորս կամ հինգ անգամ գնայ նկարչի մօտ, և որովհետեւ մենք առանց այն էլ մի քանի օր պէտք է մնանք Վիեննայում: Բժիշկ Նոտնագելի հետ խորհրդակցելու համար, ուրեմն այդ ժամանակ համ մէկը կարելի է անել, համ միւսը: Շորը յետոյ էլ կարելի է օրինակին նայել: Նկարել, իսկ երեսի համար հինգ սէսնսը բաւական կը լինի: Պէտք է միայն սուսուց ուղարկել Անեկայի լուսանկարը, օրինակ Յելինա մօրաքրոջ մօտ եղածը, և մազերից մի փունջ: Մազերը խնդրում եմ, Անեկայ, իսկոյն տաս: Մինչև մեր գնալը Անջէլին ընդհանուր ուրաւագիծը կազմած կը լինի, գոյները քսած, կը մնայ միայն վերջացնելը:

Այդ բոլորը կարող էր և այնպէս լինել: Ինչպէս ասում էի, բայց մազերի փունջը խնդրելիս գիտէի, որ իմ խօսակիցներից ոչ մէկը լաւ հասկացողութիւն չունի կենդանագիրներ նկարելու մասին: Այդ փունջը խնդրում էի ինձ համար և ոչ Անջէլիի համար, որին նրա մազերը հարկաւոր կը գային միայն այն դէպքում, եթէ նա կենդանագիրը նկարելիս լինէր լուսանկարից, որ նա յանձն չէր առնի անել: Բայց ես գործը այնպէս նկարագրեցի, որ կարելի էր կար-

ծել, թէ միայն այդ փնջիցն է կախած զործի յաջողելը կամ չյաջողելը:

Նախաճաշից երկու ժամ չետոյ ստացայ հեռագրիս պատասխանը. Անջէլին Վիեննայումն է, ուր վերցնում է Ն. իշխանուհու կենդանադիրը: Իսկոյն նրան նամակ գրեցի, զրեցի նամակի մէջ պանի Յելինայից ստացած լուսանկարը, չետոյ տեսնելով, որ Անելիան պարտէզումն է, դնացի նրա մօտ:

— Մազերդ պատրաստ է, — հարցրեցի ես: — Նամակը ժամը երկուսին պէտք է ուղարկեմ:

Նա ներս վազեց և մի րոպէից չետոյ վերադարձաւ մազերի փունջը ձեռքին: Մազերն առնելիս ձեռքս մի քիչ դողաց, բայց ես նայում էի ուղիղ նրա աչքերին ու հայեացքովս հարցնում.

— Միթէ զլսի չես ընկնում, որ այդ մազերը ինձ համար եմ ուղում, և իմ բոլոր ունեցածի մէջ նրանք ամենաթանկագին բանը չը լինին:

Անելիան ոչինչ չխօսեց, բայց արտահանունքը վար թողեց և կարմրեց այնպէս, ինչպէս կարմրում է աղջիկը առաջին անգամ սիրոյ խոստովանութիւնը լսելիս: Նա գլխի ընկաւ... Այո, միայն մի անգամ նրա շրթունքը համբուրելու. համար արժի ամբողջ կեանքը զոհել: Իմ սէրս դէպի նա երբեմն այն աստիճան սաստկանում է, որ ինձ կսկիծ է պատճառում: Այժմ նրա Ֆիզիքական էութեան մի մասն էլ կա ինձ մօտ: Խորամանկութեամբ հասայ նպատակիս: Ես, սկեպտիկս, որ ամեն րոպէ քննում ու տեսնում եմ ինձ իմ հինգ մատիս պէս, խորամանկութիւն եմ բանացնում, այնպէս եմ վարւում ու զգում, ինչպէս Գէօթէի Զիրէլը:

Բայց ինձ ու ինձ ասում եմ. ամենավատը՝ ես սենտիմենտալ ու ծիծաղելի եմ: Ո՞վ գիտի, արդեօք հարիւր անգամ աւելի չիմար, ծիծաղելի ու ողորմելի չէ իմ մէջ այն միւս, ոչ-սենտիմենտալ մարդը, որը ամեն բան քննում ու գիտակցութեան է վերածում: Քննել՝ միևնոյն է թէ ծաղիկ փետրել: Քննադատութիւնը փչացնում է կեանքի գեղեցկութիւնը, հեռեալէս և բախտաւորութիւնը, այսինքն այն միակ բանը, որ իսկապէս մի գին ունի:

Պանի Յելինայի բժշկութիւնը վերջացել է, բայց մենք մի քանի շաբաթ սպասեցինք, մինչև որ դաշտափայրում տօթերն անցնեն, և այդ ժամանակ եղանակը փոխեց դէպի վատը: Այժմ դարձեալ սպասում ենք եղանակի լաւանալուն, որ իսկոյն ծանապարհը կրնանք վիճենալ: Ահա երեք օր է արդէն, որ այստեղ եգիպտական խաւար է տիրում: Ամպերը, որ սրանից մի շաբաթ առաջ կուտակուում էին լեռների գագաթներին ու նրանց ձիւնով ծածկում, ցած սողացին իրանց բարձրաբերձ ապաստաններից, իջան Գաշտէյնի վրայ և իրանց թանձրախիտ քօղով ծածկեցին ամբողջ հովիտը: Այսպիսի խաւարում ենք ապրում, որ կէսօրին անկարելի է լինում մեր ամարանոցից մինչև Շորաուբինգերը տանող ծանապարհը գլուխէլ: Ամեն բան՝ տուն, ծառ, սար ու ջրվէժ կարծես շղարշով ծածկուած լինի: Բոլոր իրերի եզրագծերը ձուլւել. ու կորել են միապաղաղ թանձր ու սպիտակասուն մշուշի մէջ, որ քարի պէս ճնշում է ամեն բան, մինչև անգամ մարդու հոգին: Ժամը երկուսին կէսօրից յետոյ ծրագ ենք վառում: Իմ տիկինները ամեն բան կապել պատրաստել են: Մենք եղանակին չէինք նայի, ծանապարհ կրնկնէինք, եթէ լեռնային գետակները բարձրացած ու Հօֆգաշտէյնից դուրս ծանապարհը փչացրած չլինէին: Պանի Յելինայի հին գլխացաւը էլի նորոգւել է. հօրաքոյրս ծերունի Խւաստովսկուց նամակ է ստացել, որ շոքից հացերը փչացել են, աչդ պատճառով նա քայլերը մեծ-մեծ գցելով ման է գալիս ճաշարանում և էլ բան չի թողնում, որ Խւաստովսկուն չասի: Անեկան այսօր առաւօտուանից կարծես հիւանդ լինի: Նա խոստովանեց, որ գիշերը երազում տեսել է այն ապուշին, որը մեզ պատահեց Նրէկբրիւկէի ծանապարհին և նրան սաստիկ վախեցրեց: Զարմանալի բան է, թէ ինչ տպաւորութիւն է թողել նրա վրայ այդ ողորմելի արարածը: Աշխատում էի քաջալերել նրան ուրախ խօսակցութեամբ, որ ինձ բաւական չաջողեց, որովհետև մեր պայմանադրութեան օրից սկսած Անեկան անհամեմատ աւելի հանգիստ, ուրախ ու բախտաւոր է:

Այդ որ տեսնում եմ քաջութիւն չեմ ունենում անգամ տրտնջալու, թէպէտև յաճախ մտքովս անցնում է, որ մեր կապակցութիւնը իսկապէս ոչ մի կապակցութիւն չէ: Պայման կապելիս լաւ

գիտէի թէ ինչ է իմ ուզածը և ինչ ձև կընդունեն մեր զգացումները, իսկ այժմ զնալով ամեն ձև կորչում է, անըմբռնելի ու անորոշ է դառնում, կարծես նա էլ ծածկւած լինի այն մշուշով, որ ծածկել է ամբողջ Գաշաէյնը: Ես միշտ զգում եմ, որ Անեկիան չի ընդունում իմ իրաւունքները և չեմ համարձակում նրանց մասին յիշեցնել: Կարելի է նրա համար չեմ համարձակում, որ ամեն կռիւ, մանաւանդ սիրելի էակի համար մղած կռիւը, մարդու յոգնեցնում է, իսկ ես ամբողջ կէս տարի է, որ մղում եմ այդ կռիւը, ոչնչից ոչինչ: չեմ շահել, միայն այն աստիճան ուժասպառ եմ եղել որ այժմ ինչ տեսակ հանգիստ էլ որ լինի, ես աւելի կը գերադասեմ, քան առաջւայ ասպարդիւն ջանքերը:

Սակայն կարելի է ուրիշ պատճառ էլ կայ: Եթէ մի կողմից իրերի դրութիւնը չի համապատասխանում իմ ասածին, միւս կողմից նա մոտեցնում է ինձ Անեկիային: Նրան թւում է թէ ես իրան այժմ աւելի բարձր սիրով եմ սիրում... և ահա դրա համար նա ինձ աւելի է զնահատում (չեմ համարձակում ասել սիրում): Թէպէտև արտաքին ոչ մի նշան չկայ, բայց զգում եմ, որ այդպէս պէտք է լինի: Այդ ինձ ոչոք է տալիս և ես ինձ ու ինձ ասում եմ — «Նրա զգացմունքը զնալով աճում է, ուրեմն մոքիւ վրայ հաստատ կաց, ոտդ պինդ դիր, և կարելի է մի ժամանակ դաց, երբ նրա զգացմունքը աւելի զօրեղ լինի, քան դիմադրութեան ոյժը»:

Առ հասարակ մարդիկ և մասնաւորապէս կանայք կարծում են, թէ այսպէս անւանւած պլատոնական սէրը մի առանձին, շատ հազւագիւտ ու վերին աստիճանի բարձր սէր է: Այդ միայն հասկացողութիւնների շփոթութիւն է: Կարող են լինել պլատոնական յարաբերութիւններ, բայց պլատոնական սէրը նոյնքան անմիտ բան է, որքան օրինակ անլոյս լոյսը: Մինչև անգամ դէպի մեռածները զգացած սէրը բաղկացած է լինում նրանց թէ հոգու և թէ մարմնի կարօտից: Կենդանի մարդկանց մէջ պլատոնական յարաբերութիւնները հնարաւոր են միայն այն ժամանակ, երբ նրանք բոլորովին հրաժարւում են իրանց մարդկային էութիւնից: Սուտ չէի ասում, երբ ասում էի Անեկիային. — «Ես քեզ այնպէս կը սիրեմ, ինչպէս եթէ դու մեռած լինէիր»: Բայց հրաժարւել չի նշանակում չուսալ: Չնայելով այնքան յուսախաբութիւններին, այնքան փորձերին,

որ ամեն փորձ զուր է, սրտիս խորքում դարձեալ տածել ու տածում եմ մի յոյս, որ մեր այժմեան յարաբերութիւնները միայն մի դադար են մեր սիրոյ ճանապարհի վրայ: Օրը հարիւր անգամ կարող եմ ինձ ու ինձ կրկնել՝ ամուրու թիւն, մոլորութիւն, — բայց յուսալուս չեմ ազատուի այնքան, մինչև որ ազատուած չլինեմ իմ ձգտումներից: Այդ երկու բաները միմեանցից անբաժան են: Ես հաճայնութիւն տւեցի այս յարաբերութիւններին, որովհետեւ ուրիշ ճար չունէի, որովհետեւ գերադասում էի այդ տեսակ յարաբերութիւններ լինեն, քան ոչ մի յարաբերութիւն չլինի, բայց չնայելով իմ բոլոր անկեղծութեանը, համարեա ակամայ այդ յարաբերութիւնները համարում եմ իմ կողմից մի տեսակ գերակատարութիւն, մի տեսակ դիւանագիտութիւն, որի նպատակն է ձեռք բերել լիակատար՝ և ոչ կիսատ-պռատ բախտաւորութիւն:

Բայց մի բան որ ինձ զարմացնում է ու բարկութիւնս շարժում, որ մի կերպ հասկանալ չեմ կարողանում, — այդ այն է, որ ես այդ բանում էլ յաղթւած եմ: Իմ յաղթութիւնները թաղնւած են ապագայի մշուշի մէջ (և այն էլ նման են հեռաւոր փարոսի լոյսի և կամ միրաժի), իսկ այժմ, չնայելով իմ բոլոր ճարպիկութեան, կեանքի, մարդկային զբացումների ու նրանց դիպումատիայի հմտութեան, յաղթւած եմ մի էակից, որ ինձնից անհամեմատ աւելի քիչ է փորձւած, խելքով աւելի ստոր է, ինձ պէս ամեն մի քայլէ չի հաշոււում ու աւելի պակաս հմուտ է կեանքի տակտիկային: Թէ ես յաղթւած եմ, դրանում խօսք չի կարող լինել: Ինչ են մեր այժմեան յարաբերութիւնները: Երկու միմեանց մօտ ազգականների յարաբերութիւն, ուրեմն այն, ինչ ուզում էր նա և ինչ չէի ուզում ես: Առաջ ես լողում էի մրրկալից ծովում, շուտ-շուտ նաւաբեկութեան էի ենթարկւում, բայց զոնէ իմ նաւակը ես ինքս էի կառավարում, մենք աւելի հանգիստ ու հաւասար ենք լողում, միայն զգում եմ, որ գնում ենք այնտեղ, ուր որ չեմ ցանկանում գնանք: Հիմա եմ հասկանում, թէ ինչու նա, հէնց որ Դանտի ու Բէատրիչէի սիրոյ անուն տւեցի, երկու ձեռքը մեկնեց. — նրա համար, որ ինձ ուզած տեղը տանի: Միթէ ամեն բան ինձնից աւելի խոր ու աւելի լաւ է կարողանում հաշուել:

Ձէ, ինձ յայտնի չէ մի ուրիշ էակ, որ աւելի քիչ ընդունակ

լինի այդպիսի հաշիւներ անելու, կը նշանակի այդ սկի խելքի մօտ բան չէ, բայց միւսնոյն ժամանակ չեմ կարողանում ազատել մի մտքից, որ շատ մօտ է միստիկականութեան.—ինձ թւում է, որ մէկը նրա տեղ ամեն բան չափում կշռում է: Ինձ շրջապատող ամեն բան նոյնպէս մի տեսակ տարօրինակ է: Տարօրինակ է և այն, որ թոյլ եմ տալիս ինձ սահմանափակին, որ ինքս եմ հնարել այն դրութիւնը, որ այդքան հակառակ է իմ բնաւորութեանը, իմ հայեացքներին, իմ ամենաջերմ ձգտումներին: Եթէ մինչև Անեկալի հետ ծանօթանալս մէկն ինձ ասէր, որ մի ժամանակ այդպիսի մտքեր են գալու գլուխս, ես այդ ասողին խելագար կը համարէի և ամբողջ ամիս կը ծիծաղէի թէ այդ մարգարէի և թէ ինձ վրայ: Հիմա էլ ծիծաղս գալիս է ու ինքս իմ աչքին ծիծաղելի եմ երեւում: Սակայն կարիքը ստիպեց...

(Վերջը չաջորդ համարում)